

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

BACHELOROPPGAVE I HISTORIE HIS370

Helle Prestegård Lende

Universitetet i Stavanger

Våren 2022

Studieprogram:

Lektorprogram med spesialisering i humanistiske fag

Kandidatnummer:

9540

Veileder:

Jonas Fosli Gjersø

Tittel på bacheloroppgaven:

Fra forvaring til behandling: Utviklingen av utilregnelighet og behandlingsinstitusjoner i
Norge fra norrøn tid frem til 1848

Antall ord: 8236

Antall vedlegg/annet: 0

Stavanger, 17. mai 2022

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	1
1.1 <i>Utilregneligheten i norsk historie</i>	1
1.2 <i>Oppgavens relevans</i>	1
1.3 <i>Problemstilling</i>	2
1.4 <i>Oppgavens struktur og avgrensning</i>	2
1.5 <i>Metodisk tilnærming</i>	4
2.0 Tidligere forskning	5
2.1 <i>Begrepsavklaring</i>	5
2.1.1 <i>Strafferettslig tilregnelighet</i>	5
2.1.2 <i>Tilregnelighetsprinsipp</i>	5
2.1.3 <i>Strafferettslig utilregnelighet</i>	5
2.1.4 <i>Rettspsykiatriske undersøkelser</i>	5
2.2 <i>Teoretisk rammeverk</i>	6
2.2.1 <i>Straffeloven av 2005</i>	7
2.2.2 <i>Tilregnelighetsutvalget fra 2014</i>	7
3.0 Utilregnelighetens historiske utvikling	9
3.1 <i>Utilregnelighet i lovbøkene fra norrøn tid og gjennom 1600-tallet</i>	9
3.2 <i>«Melancholia og Fantasia» på 1600-tallet</i>	12
3.3 <i>Økt medisinsk nærvær i retten på 1700-tallet</i>	13
3.4 <i>Naturrett og utilregnelighet på 1700-tallet</i>	15
3.5 <i>Medisinsk sakkyndighet i tilregnelighetsspørsmålet på 1800-tallet</i>	18
4.0 Behandlingsinstitusjoner for sinnssyke i Norge	19
4.1 <i>Fra uskadeliggjøring til behandling</i>	20
4.2 <i>Sinnssykeloven av 1848</i>	21
5.0 Konklusjon	23
Kilder	25
Litteratur	25

Fra forvaring til behandling: Utviklingen av utilregnelighet og behandlingstilstander i Norge fra norrøn tid frem til 1848

1.0 Innledning

1.1 Utilregneligheten i norsk historie

Like lenge som vi har hatt en nedskrevet rett, har også den norske loven, tidligere under ett med den danske loven, anerkjent at noen forbrytere ikke kan tillegges ansvar for forbrytelsene de har begått på grunn av deres avvikende sinnstilstand. Allerede på 1600-tallet finner vi eksempler fra Norge på at forbrytere ikke tilregnes sine handlinger fordi disse handlingene var et resultat av «melancholia og Fantasia», og lovbrøteren ikke forsto forskjell på rett og galt.¹ Men disse forbryterne utgjorde likevel en fare for samfunnet, og ofte også for seg selv, og retten så det derfor nødvendig å straffe dem på andre måter. Spørsmål knyttet til rettslig utilregnelighet og hvordan utilregnelige lovbrøtere skulle straffes har en lang historie, mye lengre enn rettspsykiatrien selv.² På 1600-tallet krevdes ingen profesjonell, medisinsk ekspertise for å avgjøre om en person kunne holdes ansvarlig for sine forbrytelser eller ikke, men mot slutten av 1700-tallet ble det vanligere for dommere å rådføre seg med leger før de eventuelt avsa en utilregnelighetsdom. På 1800-tallet, da psykiatrien ble en egen medisinsk disiplin, ble også begrepet sinnssykdom en grunnleggende del av strafferetten, og på dette tidspunktet var det en gjennomgående oppfatning at man ikke kunne straffe sinnssyke da de forbryterske handlingene deres ikke helt kunne tilregnes dem.³ Men disse sinnssyke kunne likevel ikke vandre fritt og ustraffet rundt i samfunnet etter sine forbrytelser, og gjennom første halvdel av 1800-tallet ble det organisert både et lovverk og et behandlingsapparat rundt sinnssykdomsbegrepet.

1.2 Oppgavens relevans

Etter terrorangrepet 22. juli ble spørsmål om utilregnelighet spesielt aktuelt i Norge, og i kjølvannet av rettsaken mot Anders Behring Breivik ble det oppnevnt et utilregnelighetsutvalg

¹ Svein A. Skålevåg, *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin* (Oslo: Pax, 2016), 13.

² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 8.

³ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 8-9.

som skulle vurdere rettspsykiatriens rolle i straffesaker hvor det er tvil om gjerningspersonens tilregnelighet.⁴ Et resultat av denne utredningen var en rekke endringer i straffeloven, som omhandlet utilregnelighet. Disse endringene trådte i kraft 1. oktober 2020, noe som vil si at Norge har relativt nye utilregnelighetsregler. De nye reglene kastet nytt lys over et tema som lenge har vært viktig i norsk rett, nemlig spørsmål knyttet til utilregnelighet og hvem som skal vurdere om en person er utilregnelig, og hvordan man skal straffe slike lovbrøyttere. På bakgrunn av dette mener jeg det vil være interessant å gå tilbake i Norges rettshistorie og undersøke hvordan tilregnelighetsspørsmålet har utviklet seg og blitt forstått i det norske lovverket og rettssystemet, og om man kan finne tegn på en forståelse av utilregnelighet og utilregnelighetsregler i norsk rett og lovverk før et generelt tilregnelighetsprinsipp i det hele tatt var formulert.

Dette er temaer som har blitt undersøkt av historikere før, men jeg ønsker å kaste et nytt lys over utilregneligheten, ved å se på utviklingen av utilregnelighetsbegrepet i sammenheng med utviklingen av særinstitusjoner for sinnssyke i Norge. Jeg vil undersøke hvilke likheter og forskjeller vi finner i forståelsen og formuleringen av utilregnelighet i norsk rett før og nå, og hvor langt tilbake vi kan finne tegn på at domstoler i Norge gir særreaksjoner til gjerningspersoner som følge av at de var utilregnelige. Jeg vil også undersøke hvordan man etter hvert endret syn på behandlingen av sinnssyke lovbrøyttere, og hvilken rolle sinnssykemedisinen spilte i denne utviklingen.

1.3 Problemstilling

Gjennom oppgaven skal det gjøres et forsøk på å svare på problemstillingen: «Hvordan har utilregnelighetsbegrepet utviklet seg i norsk rettshistorie, og hvilke konsekvenser fikk denne utviklingen for synet på behandlingen av sinnssyke lovbrøyttere i Norge på 1800-tallet?»

1.4 Oppgavens struktur og avgrensning

For å holde meg innenfor oppgavens rammer har det blitt gjort visse avgrensninger innenfor valgte tema. Oppgaven avgrenses til å omhandle forståelsen av utilregnelighet i norsk lov og rett, fra norrøn tid og frem til sinnssykeloven av 1848, ettersom de tidligste eksemplene på utilregnelighet i Norge finnes i norrøne lovverk, og sinnssykeloven markerer et viktig skifte i

⁴ Tilregnelighetsutvalget. 2014. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. NOU 2014: 10. Oslo: Justis- og politidepartementet.

utilregnelighetsspørsmålet. Ettersom Norge var i ulike former for union med Danmark fra slutten av 1300-tallet til 1814, var norsk lov tidvis under ett med dansk lov i denne perioden, og følgelig vil oppgaven også ta for seg utilregnelighetsbegrepet i dansk lov under unionstiden. Jeg vil også avgrense meg til å undersøke spørsmål knyttet til utilregnelighet i straffeloven, og ikke andre deler av den norske loven, verken i eldre eller nyere tid. De forskjellige lovverkene har brukt flere ulike betegnelser for det som i dag kalles utilregnelighet, og selv om jeg kommer til å presentere flere av disse betegnelse gjennom oppgaven, vil jeg for det meste holde meg til betegnelse «avsindige», «galne», «sinnssyke» og «utilregnelige» når jeg selv diskuterer emnet.

Oppgaven avgrenses også til å omhandle de særinstitusjonene i Norge som ble kalt dårekister og dollhus, ettersom disse anstaltene ble utgangspunktet for flere reformer om behandlingen av sinnssyke, og de representerer en viktig utvikling der særinstitusjonene for gale gikk fra å være primitive forvaringsinstitusjoner til å bli medisinske behandlingsasyler.⁵ Det fantes også sinnssyke i disse anstaltene som ikke hadde begått lovbrudd, i tillegg til andre mennesker som befant seg på samfunnets ytterkanter, men denne oppgaven vil fokusere på de sinnssyke lovbrysterne som ble sendt hit som følge av en strafferettslig særreaksjon. Betegnelsen «sinnssyke» vil likevel stort sett bli brukt, ettersom flertallet av de sinnssyke i dollhusene var lovbryster. I undersøkelsen av behandlingen av de sinnssyke vil fokuset ligge på utviklingen der særinstitusjonene gikk fra å være forvaringsinstitusjoner til å bli behandlingsinstitusjoner med helbredelse som hovedmål, heller enn de konkrete behandlingsmetodene som ble brukt mot disse menneskene, ettersom dette vil være mest relevant i undersøkelsen av sammenhengen mellom utviklingen av utilregnelighetsbegrepet og særinstitusjonene.

I første del av oppgaven presenteres grunnleggende begreper og teori om utilregnelighet. Deretter vil jeg undersøke forståelsen av utilregnelighet i det norske lov- og rettssystemet fra norrøn tid og utover 1700-tallet, og hvordan naturretten og medisinen etter hvert fikk en større rolle i utilregnelighetsspørsmålet. Blikket vendes så mot utviklingen av behandlingsinstitusjoner for sinnssyke i Norge i første halvdel av 1800-tallet, og hvilke endringer som fant sted her etter hvert som sinnssykemedisinen ble en egen disiplin, og Norge fikk en egen sinnssykelov.

⁵ Wenche Blomberg, *Dollhuset: Og medikaliseringen av galskapen* (Oslo: Vidarforlaget, 2018), 17.

1.5 Metodisk tilnærming

For å svare på problemstillingen på best mulig måte har jeg valgt en kvalitativ metode, med en analytisk tilnærming til det norske lovverket fra norrøn tid og frem til sinnssykeloven av 1848. Det er lovverket som gir best innblikk i hvordan man har forstått personer som begikk lovbrudd, men som ikke helt kunne tilregnes sine handlinger. Dessuten er det også her vi kan se hvilke kriterier som har blitt satt for å avgjøre om en person var tilregnelig eller ikke, og hvordan de ble straffet, eller snarere ikke straffet, i det norske rettssystemet. Ulike kommisjoner og utvalg vil også bli brukt i analysen for å undersøke hvilke endringer som har skjedd innenfor utilregneligheten og sinnssykdommen gjennom perioden. For å få best mulig innblikk i hvordan utilregnelighetsbegrepet har utviklet seg vil jeg også trekke linjer til dagens straffelov.

Jeg vil også ta utgangspunkt i et par enkeltskjebner for å kaste lys over hvordan utilregnelighetsspørsmålet faktisk ble forstått og behandlet i praksis, og hvordan de sinnssyke ble behandlet etter hvert som Norge fikk en egen sinnssykemedisin. Som følge av praktiske vanskeligheter ved å finne primærkilder som gir innblikk i disse enkeltskjebnene, vil jeg bruke materiale presentert av Svein Atle Skålevåg og Wenche Blomberg, to norske historikere som har gjort omfattende forskning innenfor henholdsvis utilregnelighet og særinstitusjoner for sinnssyke i Norge. utfordringer med å finne og få tilgang til relevante primærkilder satte begrensninger i arbeidet med oppgaven, men både Skålevåg og Blomberg presenterer relevante primærkilder i sine verk som har blitt brukt i denne oppgaven. En konsekvens av å bruke andres presenterte materiale er at det kan være farget av deres personlige tolkninger av kildene, men både Skålevåg og Blomberg har lange tradisjoner innenfor sosialhistorien og rettspsykiatriens historie, og må derfor tenkes å ha hatt en kritisk og objektiv tilnærming til de presenterte kildene.

På bakgrunn av det presenterte materiale vil jeg gjennom oppgaven diskutere hvorvidt vi kan finne en sammenheng mellom utviklingen av utilregnelighetsbegrepet i norsk lov og rett, og den kunnskapsutviklingen som fant sted i særinstitusjoner for sinnssyke i Norge på 1800-tallet. Dette er ikke noen fullstendig og endelig fremstilling av utviklingen av utilregnelighetsbegrepet i Norge og behandlingen av sinnssyke lovbrøyttere på 1800-tallet, men forhåpentligvis vil den kunne bidra i diskusjoner rundt Norges retts- og psykiatrihistorie, og åpne for videre samtaler innenfor feltet.

2.0 Tidligere forskning

2.1 Begrepsavklaring

2.1.1 Strafferettslig tilregnelighet

Strafferettslig tilregnelighet defineres som den psykiske sunnheten og modenheten som ifølge loven er en forutsetning for straffeansvar. Dersom man ikke er strafferettslig tilregnelig, kan man heller ikke dømmes til straff. Det finnes ingen definisjon på tilregnelighet i norsk rett, men straffelovens § 20 beskriver hvilke tilstander som utelukker strafferettslig tilregnelighet, og følgelig også straff.⁶

2.1.2 Tilregnelighetsprinsipp

Et tilregnelighetsprinsipp formulerer ulike kriterier som må oppfylles for at noen skal kunne straffes.⁷ Dersom de oppfyller disse kriteriene regnes de tilregnet sine handlinger, og om de ikke oppfyller dem er de utilregnelige.

2.1.3 Strafferettslig utilregnelighet

I Norge er utilregnelighet et psykiatrisk og strafferettslig begrep for den enkeltes skyldene, altså hvorvidt en person kan bebreides for det vedkommende har gjort. Barn under 15 år regnes som utilregnelige i Norge i dag, og det samme gjelder personer med utviklingshemming, personer som hadde sterkt nedsatt bevissthet når de utførte handlingen, og personer som er psykotiske. Dersom man blir funnet å være strafferettslig utilregnelig da handlingen fant sted, har man i strafferettslig forstand ikke ansvar for nevnte handling. Da kan man heller ikke dømmes til straff, men man kan dømmes til tvungent psykisk helsevern eller omsorg.⁸

2.1.4 Rettspsykiatriske undersøkelser

Det er retten, vanligvis forhørsretten, som avgjør om den siktede i en straffesak skal få en rettspsykiatrisk undersøkelse. Denne undersøkelsen går ut på å fastslå om vedkommende oppfyller forutsetningene for å være strafferettslig tilregnelig, eller om det er forhold ved personens sinnstilstand som gjør han/henne strafferettslig utilregnelig, og om det eventuelt er

⁶ John Christian Elden, «strafferettslig tilregnelighet», Store norske leksikon, sist revidert 26. januar 2022, https://snl.no/strafferettslig_tilregnelighet

⁷ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 20.

⁸ Nicolay B. Johansen, «strafferettslig utilregnelig», Store norske leksikon, sist revidert 7. juni 2020, https://snl.no/strafferettslig_utilregnelig

behov for en strafferettslig særreaksjon i form av tvungen omsorg eller overføring til psykisk helsevern.⁹

I Norge er ikke rettspsykiatri en egen spesialitet, og det er heller ingen spesifikk institusjon som har ansvar for å utdanne rettspsykiatere eller utføre rettspsykiatriske tjenester for påtalemyndigheten. De rettspsykiatriske undersøkelsene utføres stort sett av spesialister i psykiatri som interesserer seg spesielt for fagområdet, men som har en annen hovedstilling. Man må ha medisinsk embetseksamen, autorisasjon som lege og minimum fem års spesialisering for å bli en slik spesialist. Det disse sakkyndige må utrede gjennom den rettspsykiatriske undersøkelsen er om siktede var psykotisk eller bevisstløs på handlingstiden og eventuelt om bevisstløsheten er en følge av rus, eller om vedkommende er psykisk utviklingshemmet i høy grad.¹⁰ Den rettspsykiatriske undersøkelsen handler altså om grunnleggende psykiatrisk diagnostikk, og vi kan se at utilregnelighetsbegrepet er nært knyttet til medisin og psykiatri, med strenge krav for dem som skal vurdere hvorvidt en person er strafferettslig utilregnelig.

2.2 Teoretisk rammeverk

I denne teoridelen vil jeg presentere hva den norske straffeloven sier om utilregnelighet i dag, og hvilke grunnlag som er blitt satt for utilregnelighetsreglene i denne loven. Utilregnelighetsreglene i dagens straffelov er utformet etter forslag fra Tilregnelighetsutvalget av 2014, og følgelig vil relevante hovedpunkter fra denne utredningen også presenteres her. Denne oppgaven tar i hovedsak for seg utviklingen av utilregnelighetsbegrepet fra norrøn tid og frem til 1800-tallet, men i undersøkelsen av denne utviklingen kan det likevel være hensiktsmessig å ha kjennskap til hvordan utilregnelighet blir formulert og forstått i dag slik at man har et utgangspunkt å studere utviklingen ut fra, og da har man også et likt begrep å forholde seg til gjennom oppgaven. Det er likevel viktig å huske på at forståelsen av utilregnelighet vil kunne endre seg gjennom tid og rom, slik at man ikke påtvinger dagens forståelse av utilregnelighet på fortidens.

⁹ Erik Keiserud, «rettspsykiatrisk undersøkelse ((judisiell observasjon))», Store Norske Leksikon, sist revidert 25. februar 2022, [https://snl.no/rettspsykiatrisk_unders%C3%B8kelse_-_\(\(judisiell_observasjon\)\)](https://snl.no/rettspsykiatrisk_unders%C3%B8kelse_-_((judisiell_observasjon)))

¹⁰ Justis- og politidepartementet, «Retningslinjer for rettspsykiatriske undersøkelser av siktede, tiltalte og domfelte i straffesaker,» Regjeringen.no, Justis- og politidepartementet, sist revidert 05.11.2002, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/retningslinjer-for-rettspsykiatriske-und/id107765/>

2.2.1 Straffeloven av 2005

Etter endringer i 2019 ble overskriften til § 20 i straffeloven av 2005 endret fra «utilregnelighet» til «skyldevne».¹¹ Paragrafens ledd 1-3 sier dette om skyldevne:

§ 20. Skyldevne

Den som på handlingstidspunktet er under 15 år, er ikke strafferettslig ansvarlig.

Det samme gjelder den som på handlingstidspunktet er utilregnelig på grunn av

- a. Sterkt avvikende sinnstilstand
- b. Sterk bevissthetsforstyrrelse eller
- c. Høygradig psykisk utviklingshemming

Ved utilregnelighetsvurderingen etter annet ledd skal det legges vekt på graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne.¹²

Ut fra tredje ledd i denne loven kan vi se at det i Norge i dag er et visst rom for rettslig skjønn, ettersom graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne nevnes som en faktor i utilregnelighetsvurderingen, og det er her de rettspsykiatriske undersøkelsene kommer inn. Det kommer også frem av denne loven at det er tre tilstander (a-c) som skal lede til straffefrihet, og at disse er uavhengige av hverandre.

2.2.2 Tilregnelighetsutvalget fra 2014

I kjølvannet av 22. juli-rettsaken ble det oppnevnt et utvalg, NOU 2014: 10, som skulle foreta en «bred vurdering av rettspsykiatriens rolle i straffesaker der det er tvil om gjerningsmannens tilregnelighet».¹³ Hovedspørsmålene i denne utredningen omhandlet hvorvidt vi skulle ha regler om strafferettslig utilregnelighet og hvordan de eventuelt burde utformes, samt hvilken rolle psykiatrien skulle ha i strafferettspleien og hvordan samfunnet burde verne seg mot utilregnelige personer som kan utgjøre en fare for medborgeres liv og helse.¹⁴

¹¹ Lov 21. juni 2019, nr. 48 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv., (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet), <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2019-06-21-48>

¹² Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven), § 20 <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>

¹³ Tilregnelighetsutvalget. 2014. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. NOU 2014: 10. Oslo: Justis- og politidepartementet.

¹⁴ Tilregnelighetsutvalget. 2014. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. NOU 2014: 10. Oslo: Justis- og politidepartementet.

Utvalget har tatt utgangspunkt i begrunnelsen for straff i sin alminnelighet, og presenterer en av de viktigste forutsetningene for straff å være at gjerningspersonen har hatt et handlingsvalg, og kan klandres for dette valget. De argumenterer også for at noen lovbryttere er i en så avvikende sinnstilstand i gjerningsøyeblikket at de ikke kan holdes ansvarlige for handlingen, og at det følgelig vil være urimelig å straffe dem.¹⁵ Utvalget poengterer også at selv om man ikke straffer slike sinnsforvirrede personer, vil straffesystemet likevel beholde sin atferdsregulerende virkning for resten av samfunnet. En stor utfordring ved utformingen av utilregnelighetsregler er ifølge utvalget å oppnå treffsikkerhet, men selv om det er uheldig å frita for mange på grunnlag av utilregnelighetsreglene mener de fortsatt at det er verre å straffe personer som ikke kan klandres for handlingene sine. De fremhever også at alle siviliserte samfunn vil frita utilregnelige mennesker for straffeansvaret.¹⁶

Et annet viktig spørsmål som Tilregnelighetsutvalget diskuterte var hvilken rolle psykiatrien skulle ha i strafferettspleien. Dette har vært et omstridt spørsmål i norsk rett, da mange frykter at domstolen kan få en altfor tilbaketrukket rolle dersom den medisinske diagnosen fra psykiatrien får avgjørende betydning ved tilregnelighetsvurderingen. Tilregnelighetsutvalget mener også at domstolene ikke må lene seg for mye på de sakkyndiges konklusjoner om gjerningspersonens tilregnelighet, men de poengterer også at det er vanskelig for domstolene å avgjøre dette alene ettersom det ikke finnes et empirisk eller faglig grunnlag for å avgjøre om et lovbrudd er resultat av at gjerningspersonen var under innflytelse av en psykisk avvikstilstand. På bakgrunn av utvalgets mål om å fremme en utilregnelighetsregel som best mulig treffer de alvorlig psykisk avvikende lovbrysterne argumenterer de derfor for å skille klart mellom medisinsk og rettslig bedømmelse. Dette skal oppnås ved at de sakkyndige kun skal uttale seg om lovbrysterens sinnstilstand innenfor psykiatriens begreper og gi råd til retten på bakgrunn av dette, og så skal retten ha et tydelig selvstendig ansvar i avgjørelsen om tilregnelighetsvurderingen.¹⁷

¹⁵ Tilregnelighetsutvalget. 2014. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. NOU 2014: 10. Oslo: Justis- og politidepartementet.

¹⁶ Tilregnelighetsutvalget. 2014. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. NOU 2014: 10. Oslo: Justis- og politidepartementet.

¹⁷ Tilregnelighetsutvalget. 2014. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. NOU 2014: 10. Oslo: Justis- og politidepartementet.

De forslagene som her har blitt presentert fra Tilregnelighetsutvalget, ble innført ved lov i 2020.¹⁸ Det vi si at det i Norge i dag er rettens oppgave å ta stilling til om lovbryterens tilstand fratår ham/henne straffeansvaret. De kan rådføre seg med sakkyndige i denne tilregnelighetsvurderingen, men det er retten som på et selvstendig grunnlag til slutt skal ta avgjørelsen om personens tilregnelighet. Men lovene om utilregnelighet har ikke alltid vært slik de er i dag; tilbake i norrøn tid var det ikke formulert et generelt tilregnelighetsprinsipp i lovverket og heller ikke noen krav for hvem som kunne vurdere om en person var utilregnelig eller ikke, eller hvilke kvalifikasjoner man måtte ha for å gjennomføre en slik vurdering. Likevel var det, som vi skal se gjennom lovbøker og enkeltskjebner fra rettshistorien i Norge, fortsatt en gjennomgående forståelse av at noen personer av ulike grunner ikke kunne tilregnes sine handlinger.

3.0 Utilregnelighetens historiske utvikling

3.1 Utilregnelighet i lovbøkene fra norrøn tid og gjennom 1600-tallet

For å forstå utviklingen av utilregnelighetsbegrepet i norsk rettspraksis, må vi gå tilbake i lovbøkene og se hva som står skrevet om utilregnelighet der. Selv om man ikke hadde noe generelt tilregnelighetsprinsipp i Norge tilbake i norrøn tid, autoriserte den norrøne lovgivningen likevel unntaksstatus på visse områder dersom forbryteren ble ansett å være gal, uvettig, eller lignende. Disse forbryterne ble i noen rettslige sammenhenger oppfattet som barn; det vil si mennesker uten full råderett over seg selv.¹⁹ Begrepene som ble brukt i den norrøne retten for å beskrive disse forbryterne var *óðr*, «ør» på moderne norsk; *ærr*, som vil si handlinger begått i uvett; eller *galinn*, som viste til en person som hadde vært utsatt for trolldom. Dersom en person brøt loven i en av disse tilstandene ble de ikke fritatt straff, men vedkommende ble foreskrevet særreaksjoner.²⁰ Følgelig kan vi anta at den norrøne loven anså galskap å kunne være en betingelse for mildere straff for en voldsgjerning. Norrøn lov sa også at enhver mann kunne binde og føre en «ør» mann til tings, dersom slektningene hans ikke gjorde det selv. Og på tinget skulle man avgjøre tilstanden hans og eventuelt pålegge familien hans å ta hånd om han. En «gal» mann som drepte noen måtte heller ikke forlate landet slik andre drapsmenn måtte, eller betale den summen man vanligvis var pålagt å betale kongen

¹⁸ Lov 21. juni 2019, nr. 48 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv., (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet), <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2019-06-21-48>

¹⁹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 14.

²⁰ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 14.

etter drap.²¹ «Galne» drapsmenn fikk i stedet særreaksjoner i form av å måtte betale erstatning til arvingene til den drepte, og dersom de drepte egne familiemedlemmer skulle de selv miste arveretten etter dem.

Den norrøne retten hadde også regler for hvordan man skulle gå fram i saker som omhandlet slike «galne» drapsmenn. Gulatingsloven, den eldste norske landskapsloven, forholdt seg til tre ulike typer bevis for å avgjøre om man hadde med en «ør» morder å gjøre: 1) Dersom en mann ble holdt i forvaring og brøt seg løs fra denne og drepte en annen mann, 2) dersom skjønnsomme menn kunne bevitne et forutgående anfall, og 3) dersom en mann drepte en annen uten å rømme fra stedet etterpå. De to første bevisene ble ansett som tilstrekkelig bevis for seg selv, men det siste beviset ble bare ansett som et indisium og «skjønnsomme menn» måtte bekrefte om drapsmannen faktisk var «ør». I landsloven av Magnus Lagabøtes fra 1200-tallet var det år mannen, kongens mann, som ble gitt myndigheten til å oppnevne skjønnsomme menn for å avgjøre om en mann var *óðr*.²² Følgelig kan vi se at rettstradisjonen om å anse noen forbrytere som utilregnelige strekker seg helt tilbake til norrøn tid, selv om det ikke fantes noe generelt tilregnelighetsprinsipp enda. Vi ser også at det på denne tiden ble stilt krav i lovbøkene for hvem som kunne oppnevne sakkyndige menn som skulle ta stilling til utilregnelighetsspørsmålet, men det sto ingenting om hvem disse sakkyndige mennene skulle være.

Flere av bestemmelsene rundt utilregnelighet i norrøn rett ble videreført i lovsamlingene til de danske unionskongene på 1600-tallet. Utover dette århundret ble det utgitt en rekke lovsamlinger som skulle gjelde for Danmark-Norge, og blant disse var Christian IVs Norske lov fra 1604 som i stor grad var en oversettelse av Magnus Lagabøtes landslov fra 1200-tallet.²³ Dermed ble lovgivningen fra norrøn tid videreført på flere områder, også innenfor tilregnelighetsretten. Christian IVs Norske lov fra 1604 hadde et eget kapittel som omhandlet drap begått av en «gallind mand»²⁴. I dette kapittelet (6-3-8), står det blant annet skrevet at en mann som er gal og dreper en annen, ikke skal dømmes til døden, men heller betale full bot for ugjerningen. Videre står det også at den som er «affsindig» må i forvaring hos sine

²¹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 15.

²² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 15.

²³ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 20.

²⁴ Christian, Frederik Hallager (red.) og Frederik Brandt (red.), *Kong Christian den Fjerdes norske Lovbog af 1604* (Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Den rettshistoriske kommisjon, 1981), 47.

slektninger, og at det er slektingenes ansvar å ta dem i forvaring «som andre børn».²⁵ Vi ser her at lovbooka bruker andre, nye begreper for utilregnelige forbrytere enn man gjorde i norrøn lov, «affsindig» og «gallind», men forståelsen av utilregnelighet og bestemmelsene rundt straffen mot dem er de samme; de «affsindige» lovbrøytene forstås som barn, og de må tas i forvaring hos sine slektninger.

I 1687 ble Christian Vs Norske lov utgitt. Denne var mer omarbeidet enn Christian IVs og støttet seg på Danske Lov fra 1683, men den brukte også norrøn lov som rettskilde slik at det fortsatt var en viss kontinuitet i lovgivningen.²⁶ Denne loven inneholder også bestemmelser rundt tilregnelighet, her i to ulike kapitler. Kapittel seks i lovens sjettemte bok omhandler drap, og ifølge dette skal ikke en gjerningsmann dømmes til døden dersom drapet er begått i «Vildelse eller Raserj», men han skal betale full bot til den døde arvinger. Den samme straffen gjelder for barn under ti år.²⁷ Kapittel 17 i lovens første bok handler om fengsel, og her står det skrevet at hvem som helst kan føre en person man anser å være «Rasendis eller Galind» foran tinget for så å kreve at familien skal ta ham i forvaring.²⁸ Også denne lovbooka kommer med nye begreper for en utilregnelig forbryter, da den taler om drap begått i «Vildelse eller Raserj», men også her er forståelsen av utilregnelighet og straffen mot dem noenlunde det samme; forbryterne oppfattes som barn, noe vi forstår gjennom at de får samme straff som barn under 10 år, og de må betale bot og tas i forvaring hos sine slektninger. Det som likevel er annerledes i denne lovbooka i forhold til de tidlige, er at det her åpnes opp for at også «øvrigheten» kan overta ansvaret om forvaring dersom slektingene ikke skulle ha mulighet til det. Det blir ikke utdypet i loven hvem som skulle avgjøre om noen var «rasende» i gjerningsøyeblikket eller ikke, og heller ikke om hvor de skulle forvares av øvrigheten.²⁹ Med denne bestemmelsen fikk staten en større og mer aktiv rolle i tilregnelighetsretten, noe den også beholdt utover 1700-tallet

Ut fra lovbookene fra eldre rett og gjennom 1600-tallet kan det virke som at det til tross for at det ikke var formulert et generelt tilregnelighetsprinsipp, fortsatt fantes en forståelse for at

²⁵ Christian, Hallager (red.) og Brandt (red.), *Kong Christian den Fjerdtes norske Lovbog af 1604*, 47.

²⁶ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 20.

²⁷ 1687, *Kong Christian den femtes Norske lov af 15de April*, 6-6, (Norske Lov – NL)
<https://www.nb.no/items/af430cdfc2a04d555ea9866204c2d214?page=7&searchText=kong%20Christian%20Vs%20Norske%20lov>

²⁸ 1687, *Kong Christian den femtes Norske lov af 15de April*, 1-17, (Norske Lov – NL)
<https://www.nb.no/items/af430cdfc2a04d555ea9866204c2d214?page=7&searchText=kong%20Christian%20Vs%20Norske%20lov>

²⁹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 20.

noen lovbrytere, på grunn av sin sinnstilstand, ikke kunne tilregnes sine handlinger. Som vi har sett ble det brukt flere ulike begreper på dette området, blant annet «óðr» «raserj», «affsindig», «gallind», og hvorvidt man skulle forstå disse som synonymer eller som særegne sinnstilstander var ikke avklart i noen av lovbøkene. Selv om det sto nedskrevet at dette var tilstander som skulle føre til mildere straff for en forbryter, sto det heller ikke avklart i lovbøkene hvem som kunne avgjøre om en forbryter faktisk var «rasendis» eller «affsindig». Det var altså en del uavklarte spørsmål på utilregnelighetsområdet i retten, og selv om det fantes utilregnelighetsregler i den norrøne lovgivningen, var det fortsatt ikke formulert et generelt tilregnelighetsprinsipp som retten kunne lene seg på i saker der det var tvil om gjerningspersonens tilregnelighet. Men som saken om Mari Gullichsdatter vil illustrere, hadde galskapen likevel stor relevans i rettspraksisen, lenge før et slikt tilregnelighetsprinsipp ble formulert.

3.2 «Melancholia og Fantasia» på 1600-tallet

Et av de første eksemplene fra dansk-norsk rettspraksis som gir oss et godt innblikk i hvordan man behandlet og forsto utilregnelighet før et tilregnelighetsprinsipp hadde blitt formulert i noe lovverk, er saken om Mari Gullichsdatter. Mari Gullichsdatter ble i 1664 ført foran bygdinget på Ringebu, der hun foran både bønder, tingmenn og en sorenskriver benektet guds eksistens. Hun fortalte hvordan kroppen hennes var fylt av onde ånder, at hun hadde hatt samvær med en «rødhund» ved navn Barfodt, og at når hun var barn hadde hun møtt et troll som ga henne en pipe hun kunne røyke. Hun berettet også om hvordan hun hadde skadet øyet til en kvinne ved hjelp av de onde åndene som fylte kroppen hennes, og at hun en påskemorgen hadde tatt jord fra en grav på kirkegården og gitt den til en ku som ga dårlig melk.³⁰ Retten var tydelig rådvill rundt hvordan de skulle håndtere Mari, og om hun i det hele tatt snakket sant, ettersom hun måtte møte på tinget hele tre ganger på bare åtte måneder. Det endte med at sorenskriveren, åpenbart i tvil rundt Maris fornuft, søkte råd hos lagmannen, som igjen søkte råd hos høyere autoriteter. Disse autoritetene mente Mari hadde utført forbrytelsene i «melancholia og Fantasia», og at hun derfor burde bli plassert i en dårekiste.³¹ Ettersom det ikke fantes noen dårekiste eller lignende innretning på Ringebu, anbefalte lagmannen heller at slektningene til Mari skulle ta henne i forvaring, i håp om at hun skulle

³⁰ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 12-13.

³¹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 13.

bli bedre. Det ble likevel bestemt at dersom hun fortsatte med gudsbespottelsen, skulle hun dø en «forsmedelig død».³²

Til tross for at det verken fantes et generelt tilregnelighetsprinsipp, en rettsvitenskap eller psykiatri på denne tiden, ble Maris forbrytelser dømt å være et resultat av noe hun ikke var ansvarlig for selv – «melancholia og Fantasia». Og selv om ingen var villige til å vitne om at hun var «galinn» eller «affsindig», forsto retten det likevel slik at Mari ikke kunne tilregnes disse handlingene, selv om hun foran forsamlingen på tinget både hadde spottet gud og talt åpenlyst om magi og overtro.³³ Dette skjedde i en tid hvor hekser ble brent på bålet i Norge og hvor gudsbespottelse var straffbart med døden, og følgelig må Maris dom; forvaring hos slektninger, anses som en utilregnelighetsdom. Selv om det ble brukt andre begreper for å beskrive Maris utilregnelighet enn de som fantes i loven på dette tidspunktet, er det tydelig at retten dømte henne på lik linje med de «affsindige» lovbrysterne beskrevet i Christian IV's Norske lov fra 1604. Saken om Mari Gullichsdatter kan dermed sies å illustrere hvordan den norske retten på 1600-tallet kunne vise fleksibilitet rundt utilregnelighetsspørsmålet, og gi strafferettslige særreaksjoner til forbrytere som av ulike grunner ble ansett som utilregnelige.

3.3 Økt medisinsk nærvær i retten på 1700-tallet

Saker som omhandlet trolldom og besettelse, slik som saken om Mari Gullichsdatter, spilte en viktig rolle i å utvikle et medisinsk syn på utilregnelighet i europeisk rett fra slutten av 1600-tallet.³⁴ Det norske kirkeritual fra 1685 bestemte at personer som var mistenkt å være besatt, skulle undersøkes av prester «i nogle Medicorum overværelse». Medicorum var en betegnelse fra antikken for en ekspert i medisinsk behandling forankret i den antikke læredomsstradisjonen, og denne bestemmelsen fra kirkeritualet tyder på en forståelse av at mange av dem det ble påstått at var besatt av demoner, i virkeligheten var syke mennesker.³⁵ Dette bidro til å utvikle utilregnelighetsforsvaret i norsk rett, men åpnet også opp for medisinsk nærvær i retten.

Utover 1700-tallet finner man tegn på økt medisinsk nærvær i retten i flere europeiske land, det kom for eksempel i 1751 og 1784 lovbestemmelser i Danmark som pliktet militære

³² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 13.

³³ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 13-14.

³⁴ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 17.

³⁵ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 17.

embetsleger å avgi legeuttalelser om utilregnelighetsspørsmål.³⁶ Eksempler på bruk av medisinsk sakkyndighet i tilregnelighetsaker finnes ikke like tidlig i Norge, men som vi så i saken om Mari Gullichsdatter fra 1664 var spørsmål om tilregnelighet likevel viktig for utfallet i slike saker, selv uten medvirkning fra leger.

I 1735 kom en annen sak i Norge hvor spørsmål rundt forbryterens tilregnelighet preget rettsaken og den endelige domfellelsen, men hvor også øvrighetens rolle i forvaringen av utilregnelige blir synliggjort. Våren dette året drepte en tjenestejente ved navn Birthe Jonsdatter et spedbarn i huset hun tjente i, og selv om Birthes forsvarer hevdet hun var utilregnelig som følge av «galenskap» ble hun dømt til døden.³⁷ Det ble i midlertidig innhentet memorandum fra det teologiske fakultetet i København etter domfellelsen, og på grunnlag av denne konkluderte kanselliet i København med at Birthe hadde vært «plaget med Raserie».³⁸ Hun slapp dermed dødsdommen, og det ble bestemt at hun heller skulle legges inn på Oslo hospital eller i et fattighus. Men ingen av disse institusjonene ønsket å ta imot Birthe, og det ble derfor foreslått av stiftamtmanden i Christiania at Birthe skulle overføres til tukthuset i København.³⁹ Tukthusene oppstod i Europa på 1500-tallet, og skulle fungere som forbedringsanstalter for ulike individer som falt utenfor samfunnet. Målet var å lære dem å bli nyttige borgere av samfunnet igjen gjennom tuktt i form av streng disiplin og hardt arbeid.⁴⁰ Kanselliet i København avslo forespørselen om å overføre Birthe til dem, og svarte med et reskript hvor det sto at alle hospitaler hørte til å ha ett eller to rom for fattige vanvittige og sinnsforstyrrede.⁴¹

På tross av reskriptet fra København fikk ikke Birthe Jonsdatter plass på Oslo hospital, men ble i stedet satt i rådstuearresten for hospitalets regning. Hun ble flyttet til et nybygd tukthus i 1741, hvor hun døde i 1743.⁴² Selv om retten riktignok i starten mente at Birthe kunne tilregnes sine handlinger og måtte dømmes til døden for dem, snudde dette raskt etter teologenes innspill og hun fikk en utilregnelighetsdom. Noen ser på saken om Birthe og det kongelige reskriptet som et startskudd for sinnssykepleien i Norge, men denne saken kan nok

³⁶ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 18.

³⁷ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 18-19.

³⁸ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 19.

³⁹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 19.

⁴⁰ Ukjent forfatter, bearbejdet av Patricia Haeck, «Tukthuset i Kristiania – Tre i hver seng,» Arkivverket, Kulturdepartementet, sist revidert desember 2019, <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/skole/din-historie-min-historie-var-historie/ymse/tukthuset-i-kristiania-tre-i-hver-seng#!#block-body-2>

⁴¹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 19.

⁴² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 19.

kanskje heller sies å handle mer om ordenskarakter enn pleie av de sinnssyke.⁴³ Det kan virke som at utydigheten i lovverket rundt hvor øvrigheten skulle forvare utilregnelige lovbrøyttere fikk konsekvenser for behandlingen av Birthe, da det var tydelig usikkerhet rundt hvor man skulle plassere henne etter utilregnelighetsdommen.

Det er også interessant å se hvem de politiske myndighetene rådførte seg hos i denne saken; teologene. At det var teologene man spurte om råd, og ikke medisinske autoriteter, henger trolig sammen med at leger ikke var en klart definert profesjon på dette tidspunktet. Dette var likevel i ferd med å snu, og universitetsutdannede leger fikk etter hvert en større rolle i rettsapparatet enn andre medisinske praktikere; i 1788 ble det blant annet et krav at leger i Danmark-Norge måtte ha fullført embetseksamen.⁴⁴ Men legenes rolle i tilregnelighetsretten ble først aktuell etter naturretten gjorde sitt inntog i den dansk-norske rettskulturen på 1700-tallet.

3.4 Naturrett og utilregnelighet på 1700-tallet

Naturretten er en rettslære som legger til grunn at rett og galt kan være naturlige størrelser med universell gyldighet.⁴⁵ Naturretten fikk en viktig rolle for rettsvitenskapen utover 1600- og 1700-tallet da den ble en rettsvitenskapelig metode, en metode som gikk ut på at man la større vekt på de underliggende prinsippene enn på de faktiske formuleringene i loven. Dette fikk også konsekvenser for tilregnelighetsprinsippet, da det ble oppfattet som ett av disse underliggende prinsippene som fantes implisitt i lovgivningen. Mannen som i stor grad er ansvarlig for å ha introdusert naturretten til den dansk-norske rettskulturen er opplysningsfilosofen Ludvig Holberg (1684-1754).⁴⁶ I 1716 utga han verket *Introduction til Folke- og Naturrettens Kundskab*, et uoriginalt verk som omhandlet naturretten og disse universelle prinsippene som måtte legge grunnlaget for rettsvitenskapen. Holberg baserte dette verket på andre forfatteres tekster, men oversatte og tilpasset det til de dansk-norske rettsforholdene. I verket presenterer Holberg et tilregnelighetsbegrep, og det er interessant å se hvordan han kobler dette til en bestemt forståelse av menneskets psykologi.⁴⁷

⁴³ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 19.

⁴⁴ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 19.

⁴⁵ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 22.

⁴⁶ Houe, P. «Ludvig Holberg, Baron Holberg.» *Encyclopedia Britannica*, sist revidert 24. januar 2022. <https://www.britannica.com/biography/Ludvig-Holberg-Friherre-Holberg>

⁴⁷ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 22.

Ifølge Holberg har menneskene en fornuftig sjel, noe som betyr at deres gjerninger er et produkt av forstand og vilje. Viljen er evnen til å handle etter «en indvortes Tilskyndelse», og forstanden er evnen til å «kjenne og dømme».⁴⁸ Forstanden og viljen er det som definerer mennesket og som skiller dem fra dyrene, og de er bundet sammen; mennesket har evnen til å vurdere et saksforhold, «kjenne og dømme», for deretter å handle etter en indre beslutning, vilje. Denne viljen er vanligvis fri, og mennesket søker å gjøre det gode og skyr det onde, men hos noen mennesker kan det virke som at denne viljen ikke er helt fri likevel og det kan lede til at de utfører onde handlinger. Holberg forstår utilregnelighet i sammenheng med denne viljen: Fri vilje gjør mennesket til årsaken for sine egne handlinger, men dersom de ikke har fri vilje kan de heller ikke holdes ansvarlig for sine handlinger.⁴⁹ Ut fra dette prinsippet kan man tolke at dersom et menneske ikke selv er årsaken bak sine egne handlinger, kan de heller ikke straffes for dem. Denne måten å forstå tilregnelighet på finner vi også tilbake i norrøn rett, men det er først på 1700-tallet at man begynner å artikulere et generelt tilregnelighetsprinsipp innenfor dette rammeverket.

Er det da slik at noen mennesker har fri vilje, mens andre ikke har det? Ifølge Holberg er det ikke helt så enkelt; menneskets vilje er fri, men forstanden tilsløres av ulike forhold. Det kan være fysiske forhold, som luftens egenskaper, eller det kan være kroppslige forhold, som ubalanse i kroppens væsker, som bidrar til denne tilsløringen. En slik tilsløring av forstanden kaller Holberg for «vankundighet», og han presenterer små barn og «afsindige folk» som eksempler på mennesker som er «vankundige».⁵⁰ Han skriver videre at selv om disse avsindige ikke kan tilregnes sine handlinger så skal de fortsatt straffes, fordi å straffe dem kan ha en positiv innvirkning ved å fungere som en slags korreksjon eller avskrekking.⁵¹ Dette kjenner vi også igjen fra lovbøkene fra norrøn rett og 1600-tallet som la til grunn at de galne skulle straffes, bare mildere enn det som var vanlig for den aktuelle forbrytelsen. Holberg kommer ikke med noen videre avklaring om hvem disse avsindige menneskene er eller hvordan de kan skilles fra andre kategorier mennesker, men ut fra det rammeverket han presenterer kan det virke som at avsindighet ikke skal forstås som en spesifikk tilstand.

⁴⁸ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 23.

⁴⁹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 23.

⁵⁰ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 24.

⁵¹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 24.

I 1736 kom en kongelig forordning som krevde at alle norske og danske dommere, forsvarere og representanter for påtalemyndighetene hadde juridisk embetseksamen.⁵² Dette la grunnlaget for en juridisk profesjon i Danmark-Norge, og naturretten ble et dominerende rammeverk for lov og rett. En av dem som videreførte ideene til Holberg innenfor naturretten var Laurids Nørregaard (1745-1804)⁵³, som formulerte et enda tydeligere tilregnelighetsprinsipp enn Holberg, i sin systematiske fremstilling av dansk rett: *Forelæsninger over den Danske og Norske private Ret*. Nørregaard fastslår her at fri vilje er en viktig forutsetning for straff og at dersom man ikke kan tilregnes en handling, kan man heller ikke straffes for den. Han forankrer også dette generelle tilregnelighetsprinsippet i naturretten, når han skriver: «Af Naturens Ret veed vi, at Straffe-Rettigheder ei kan øves mod Andre, end de som have Sielens Frihed (...)».⁵⁴ Mens Holberg legger frem at det er rimelig å straffe avsindige, eller «galne», dersom det har en preventiv virkning, legger Nørregaard her frem at disse personene ikke skal straffes. Det er likevel ikke tydelig om Nørregaard anser særreaksjoner som å betale kompensasjon som straff, eller om han ser dette som en akseptabel dom mot de avsindige.

Nørregaard presenterer også en generell tilregnelighetsbestemmelse som sier at straffriheten til de galne gjelder *alle* forbrytelser.⁵⁵ Denne bestemmelsen, formulert gjennom naturretten, skiller skarpt mellom de som har handlet i frihet og de som har handlet i ufrihet, der bare førstnevnte kan straffes. Men Nørregaard viser også forståelse for at noen mennesker bare mister forstanden i intervaller, og disse menneskene faller utenfor den generelle tilregnelighetsbestemmelsen. I slike tilfeller blir det ifølge Nørregaard opp til dommeren å bestemme om lovbrøyteren skal straffes eller ikke.⁵⁶ Her åpner Nørregaard opp for et visst rom for skjønn, men han legger likevel ikke opp til at retten skal kunne søke hjelp hos sakkyndige. Nørregaard poengterer imidlertid at det er vanskelig å fastsette generelle regler for personer som bare mister forstanden i intervaller, og gjennom denne bekjennelsen åpnes det for at sakkyndige, medisinen, kan komme på banen.

⁵² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 26.

⁵³ Ditlev Tamm, «Laurits Nørregaard», Den Store Danske, sist revidert 28. april 2022, https://denstoredanske.lex.dk/Laurits_N%C3%B8rregaard

⁵⁴ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 26.

⁵⁵ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 27.

⁵⁶ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 28.

Innenfor rammeverket til naturretten hadde jurister som Holberg og Nørregaard ved inngangen til 1800-tallet formulert et generelt tilregnelighetsprinsipp der avsindighet alltid skulle oppheve tilregneligheten. Det som likevel etter hvert ble klart var at utilregnelighetssaker i virkeligheten var svært sammensatte, og det kunne bli nødvendig for retten å rådføre seg med noen i saker der det var spørsmål rundt grad av fornuft.

3.5 Medisinsk sakkyndighet i tilregnelighetsspørsmålet på 1800-tallet

I en håndbok om lovkyndighet fra 1822 som beskrev gjeldende rett i både Norge og Danmark, står det skrevet at alle avsindige er fritatt for straff. Det står også skrevet i denne håndboka at i ethvert tilfelle der det er tvil rundt en persons avsindighet, burde domstolene begrunne sin beslutning på legers betenkning.⁵⁷ Altså: de burde hente råd fra leger. Her kan vi dermed se begynnelsen på medisinenes inntreden i tilregnelighetsspørsmålet. Etter naturretten ble rammeverket for jussen, fokuserte retten på «friheten» som det viktigste kriteriet for tilregnelighet, og ifølge lovboken var det nå legene som ble ansett som de mest pålitelige rådgiverne til retten i saker der det var tvil om en person hadde handlet i ufrihet eller ikke.⁵⁸ En medisinsk sakkyndighet virker her å tre inn i det rommet Nørregaard åpnet for i sin behandling av utilregnelighetsspørsmålet, og utover 1800-tallet fikk den medisinske fortolkningen større plass i utilregnelighetsbestemmelsene etter hvert som det ble utviklet en egen sinnssykmedisin.

Ved starten av 1800-tallet ble det åpnet for en medisinsk sakkyndighet i utilregnelighetsspørsmålet, og en voksende sinnssykmedisin begynte da å markere seg i retten i saker der det var spørsmål rundt tiltaltes tilregnelighet. Vi kan se en økende tendens i rettsaker utover 1800-tallet til at man tok i bruk utilregnelighetsforsvaret, og det interessante her er at mange forsvarere begynte å ta i bruk materiale fra leger og bruke dette som bevis på at den tiltalte var avsindig (en form for sinnssykdom), og derfor ikke kunne straffes. Leger ble også oftere brukt som sakkyndige i utilregnelighetssaker, men domstolene hørte ikke utelukkende på deres råd, slik at flere av de tiltalte ble dømt til straff til tross for at legene fant bevis på sinnssykdom.⁵⁹ Men legene som ble brukt i rettsakene var sjelden spesialiserte

⁵⁷ Anders S. Ørsted, *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed: med stadigt Hensyn til hr. Statsraad og Professor Hurtigkarld Lærebog. 1* (København: (mangler publisher), 1822), 529-530.

https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013042608063

⁵⁸ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 34.

⁵⁹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 44.

innenfor sinnssykemedisinen, noe som høstet en del kritikk blant legene som tilhørte dette feltet.

I 1825 publiserte den franske psykiateren Etienne-Jean Georget (1795-1828) en rekke tidsskriftartikler der han tok for seg utilregnelighetssaker og kritiserte retten for at de ikke hadde rådført seg med sinnssykemedisinen.⁶⁰ Han mente at retten ikke hadde nok kunnskap om sinnssykdom til å ta avgjørelser i saker der spørsmålet om tiltaltes tilregnelighet var svært sammensatt, og at det i disse tilfellene kun var det trenede blikket til sinnssykelegene som kunne oppdage sinnssykdom. Ut fra Georgetts artikler kan vi se en forståelse for at galskapen også kunne ramme deler av følelseslivet som ikke var like synlige, slik at tilsynelatende normale personer ikke nødvendigvis var tilregnelige, de var bare offer for en mindre synlig form for galskap.⁶¹ Utover 1800-tallet fikk denne nye forståelsen av utilregnelighet grobunn i strafferetten, også i Skandinavia, og dermed fikk sinnssykelegene en sentral rolle i utilregnelighetsspørsmålet i norsk rettspraksis ettersom de nå ble ansett som de mest pålitelige rådgiverne for domstolene i utilregnelighetssaker. Men hva skulle skje med lovbrøyterne som ble vurdert å være sinnssyke og følgelig skulle fritas straff? Ifølge norsk lovverk skulle slike personer tas i forvaring enten hos familie eller staten. I praksis falt ansvaret som regel på staten, og de sinnssyke lovbrøyterne ble plassert i særinstitusjoner for gale.

4.0 Behandlingsinstitusjoner for sinnssyke i Norge

Samtidig som vi ser store utviklinger rundt utilregnelighetsbegrepet i det norske lovverket på 1600- og 1700-tallet, ble det også opprettet mange institusjoner rundt i de norske byene. Disse institusjonene hadde flere samfunnsfunksjoner, de fungerte blant annet som hospitaler som huset fattige og syke, og noen av dem tok også de sinnssyke lovbrøyterne i forvaring.⁶² En viktig utvikling fra midten av 1700-tallet, som endret synet på behandlingen av de sinnssyke lovbrøyterne, var at man begynte å tenke på disse institusjonene som behandlingsinstitusjoner og ikke bare forvaringssteder. I denne delen av oppgaven vil jeg undersøke hvordan dårekistene og dollhusene i Norge ble omstrukturert til mer medisinske regimer utover 1800-tallet, og konsekvensene dette fikk for de sinnssyke lovbrøyterne i disse institusjonene.

⁶⁰ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 45.

⁶¹ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 45.

⁶² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 37-38

4.1 Fra uskadeliggjøring til behandling

Det tidligste eksemplet på en såkalt dårekiste i Norge finner vi helt tilbake på 1500-tallet i Hamar. En dårekiste var en isolatcelle og fungerte som et forvaringssted for personer som utgjorde en risiko for resten av samfunnet, og som man mente var for farlige til å vandre fritt.⁶³ Det fantes et par institusjoner med dårekister i Norge på 1700-tallet, men utover dette århundret ble det også bygget opp egne bygg med forbindelse til et hospital, som skulle fungere som en erstatning for dårekisten. Disse nye anstaltene ble kalt dollhus, og mot slutten av 1700-tallet fantes det dollhus i både Bergen, Oslo og Trondheim.⁶⁴ Ved oppstarten av disse anstaltene var funksjonen deres i all hovedsak å uskadeliggjøre farlige avsyndige og beskytte samfunnet mot dem, men ved starten av 1800-tallet skiftet dette fokuset og de nye dollhusene skulle fungere som behandlingsinstitusjoner der helbredelse var hovedfokuset. I denne ambisjonen lå det implisitt at medisin måtte spille en stor rolle i organiseringen, og strategien i de nye dollhusene ble derfor å styrke legenes posisjon.

Reformtanker rundt behandlingen av sinnssyke i Norge startet i Trondheim i 1808, da hospitalpresten Bendix Støren sendte et brev til stiftsdireksjonen hvor han beskrev dårlige forhold rundt dårekista og situasjonen til de sinnssyke der.⁶⁵ Saken ble videresendt til København, og i 1809 oppnevnte den danske kongen en kommisjon, Trondheimskommisjonen, som skulle undersøke tilstandene ved Trondheims dårekiste og presentere forslag til forbedringer. Kommisjonen presenterte sine vurderinger i 1812, og blant forslagene deres var det mest sentrale at dårekista skulle bli noe mer enn bare en forvaringsinstitusjon. Denne nye, medisinske innretningen mot behandlingen av sinnssyke ble tydeliggjort i innledningen av kommisjonens innstilling: «En dårekiste kan enten betraktes blot som en Anstalt, hvori Afsindige skulle nyde Underholdning, bevogtes og hindres fra at skade sig selv eller andre, eller dens Øiemed kan tillige antages at være de Afsindiges muelige Helbredelse».⁶⁶

Videre bemerket kommisjonen flere kritikkverdige forhold ved driften av dårekista. Særlig interessant er bemerkningene rundt organiseringen, der kommisjonen kritiserte hvordan

⁶³ Ulrik Malt, «dårekiste», Store norske leksikon, sist revidert 20. februar 2018, <https://sml.sn.no/d/%C3%A5rekiste>

⁶⁴ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 38.

⁶⁵ Wenche Blomberg, *Galskapens hus: Internering og utskilling i Norge 1550-1850* (Oslo: Universitetsforlaget, 2002), 85.

⁶⁶ Blomberg, *Galskapens hus*, 85.

hospitalets leger ble kalt inn ved behov, men hadde en liten rolle i anstalten ellers. De la frem forslag om en omfattende omorganisering av dårekista der både legene og presten skulle få mer innflytelse, og bli de sentrale skikkelsene i det kommisjonen presenterte som en institusjon for helbredelse av de sinnssyke.⁶⁷ Men, som følge av de politiske forholdene i Norge ved unionsoppløsningen, måtte gjennomføringen av de foreslåtte endringene i Trondheim la vente på seg.

Forslagene fra Trondheimskommisjonen ble videreført i 1825 da Stortinget i Norge oppnevnte en ny kommisjon, Dollhuskommisjonen, som skulle studere forholdene for de sinnssyke i hele landet.⁶⁸ Dollhuskommisjonens innstilling fra 1828 hadde liknende ordlyd som Trondheimskommisjonens, men den foreslo i tillegg at de nye behandlingsinstitusjonene hadde et eget styre bestående av sakkyndige personer, leger, som kommisjonen mente ville vær best egnet til å vare på og forstå de sinnssyke pasientene. Her ser vi hvordan målet for særinstitusjonene i Norge rettes mer mot behandling av de sinnssyke, og at legene i større grad overtar ansvaret for denne behandlingen. Dollhuskommisjonens innstilling ble heller aldri iverksatt, ettersom stortinget som behandlet saken ble oppløst året etter innstillingen ble lagt frem. Men begge kommisjonene synliggjør likevel viktige endringer i hvordan det norske samfunnet begynte å se på behandlingen av sinnssyke, og flere av kommisjonenes forslag ble iverksatt etter innførelsen av den norske sinnssykeloven av 1848.

4.2 Sinnssykeloven av 1848

Privatlegen Herman Wedel Major (1814-1854) som av mange regnes som norsk psykiatriens far, engasjerte seg sterkt i transformasjonen av forvaringsinstitusjonene i Norge, og i oktober 1844 leverte han sitt forslag til en moderne behandlingsinstitusjon for sinnssyke.⁶⁹ Major videreførte flere av ideene fra Dollhuskommisjonen av 1828 i dette lovforslaget, da han foreslo at leger skulle være bestyrerne i de nye, moderniserte dollhusene. Han mente også at staten skulle ha det overordnede ansvaret for både byggingen og driften av anstaltene, og ønsket å etablere et lovverk rundt dem. Major fremmet et humanistisk perspektiv der løsningen lå i helbredelse av de sinnssyke, ikke forvaring. Dette blir blant annet tydeliggjort når han i forslaget legger frem at institusjonene skulle tilby frisk luft og landskap til

⁶⁷ Blomberg, *Galskapens hus*, 87.

⁶⁸ Blomberg, *Galskapens hus*, 102;108.

⁶⁹ Nils Retterstøl, «Herman Wedel Major», Norsk biografisk leksikon på store norske leksikon, sist revidert 25. februar 2020, https://nbl.snl.no/Herman_Wedel_Major

pasientene, og på den måten virke helbredende i stedet for å fremstå som fengsel.⁷⁰ Det medisinske, helbredende aspektet dominerte Majors lovforslag, men det baserte seg også på et kontrollfokus der legene skulle ha udiskutabel autoritet i de nye institusjonene. Slik gjenspeiler lovforslaget hvordan medisinen var på vei til å bli akseptert som en avgjørende del av behandlingen av sinnssyke i Norge, og Major ble stående som den sentrale personen i dette arbeidet.

1800-tallet er moderniseringens århundre, og kjennetegnes av store endringer på flere områder over hele Vesten. Majors lovforslag representerer en slik moderniseringsprosess i Norges rettspsykiatri, særlig ettersom de nye behandlingstilstandene han presenterte skulle uttrykke vitenskapelig autoritet og fremskritt, for å symbolisere at Norge også gikk fremover.⁷¹ En viktig del av denne moderniseringsprosessen var etableringen av legenes autoritet innenfor sinnssykemedisinen, noe som i stor grad ble bekreftet da Norge i 1848 vedtok *Lov om sindsyges behandling og forpleining*, også kalt «Sinnssykeloven».⁷² Loven baserte seg på Majors lovforslag, og kravene hans til de moderniserte behandlingstilstandene ble vedtatt med små modifikasjoner. Sinnssykeloven bekreftet forslaget om legenes autoritet, blant annet ved at de alene fikk retten til å bestemme om en pasient skulle tas inn eller avvises i de enkelte institusjonene.⁷³ Andre faktorer som bekreftet medisinenes privilegerte stilling var lovens bruk av det relativt nye begrepet «sinnssykdom». Ikke bare signaliserte begrepet den humanistiske innstillingen til de tidligere kalte avsindige, men ved å bruke ordet «sykdom» bekreftet loven at sinnssykdom var en tilstand som krevde behandling, og at sinnssykelegene var best egnet til å styre denne behandlingen.⁷⁴ Ved midten av 1800-tallet hadde legene gjort sin inntreden både som sakkyndige rådgivere i retten, og som den sentrale skikkelsen i de nye, reformerte behandlingstilstandene for de som nå begynte å bli kalt sinnssyke.

Den juridiske etableringen av sinnssykemedisinen gjennom sinnssykeloven fikk også konsekvenser for strafferetten. Særlig lovens § 20 etablerer et tydelig skille mellom

⁷⁰ Blomberg, *Galskapens hus*, 207

⁷¹ Gunvald Hermundstad, «Herman Wedel Major og byggingen av Gaustad asyl: Del 1: Kallet» *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 42, nr. 1 (2005): 4, <https://psykologtidsskriftet-no.ezproxy.uis.no/fagartikkel/2005/01/herman-wedel-major-og-byggingen-av-gaustad-asyl>

⁷² Skålevåg, *Utilregnelighet*, 67.

⁷³ Blomberg, *Dollhuset*, 145.

⁷⁴ Skålevåg, *Utilregnelighet*, 69.

behandling og forvaring: «Ingen sindsyg maa forvares sammen med Forbrydere».⁷⁵ Målet med sinnssykeloven var å hindre at sinnssyke, ufrie, mennesker skulle bli straffeforfulgt av retten, ettersom dette var syke mennesker som ikke kunne tilregnes sine handlinger. Denne paragrafen bekrefter skillet mellom sinnssyk og forbryter, da den poengterer at man ikke samtidig kan være både sinnssyk og forbrytersk. Sinnssykeloven bekreftet også det overordnede statlige ansvaret Major hadde foreslått for driften av behandlingsinstitusjonene, og i 1854 ble Norges første statsasyl for helbredelse av sinnssyke, Gaustad sinnssykeasyl, åpnet. Her var legene i lederstillingene, og sinnssykeasylets direktør ble statens rådgiver i utilregnelighets spørsmål slik at det var tette bånd mellom staten og sinnssykemedisinen.⁷⁶ Ved sinnssykeloven av 1848 var dermed utilregnelighetens sammenheng med behandlingsinstitusjoner for sinnssyke juridisk etablert i norsk lov, og de nye moderniserte behandlingsinstitusjonene med helbredelse som hovedfokus, ble de selvsagte forvaringsstedene for disse sinnssyke som ikke kunne forvares sammen med forbrytere.

5.0 Konklusjon

Målet for denne oppgaven har vært å se på sammenhengen mellom utviklingen av utilregnelighetsbegrepet i norsk rettshistorie, og utviklingen i synet på behandlingen av sinnssyke lovbrøyttere i Norge. Som det har kommet frem i oppgaven kan vi se en utvikling i forståelsen av utilregnelighetsbegrepet fra norrøn tid og frem til 1800-tallet. Rettstradisjonen med å anse noen forbrytere som utilregnelige strekker seg helt tilbake til norrøn rett, der lovgivningen på tross av mangel på et generelt tilregnelighetsprinsipp likevel ga særreaksjoner til forbrytere som ble ansett å være galne. På 1600-tallet fikk også staten en større rolle i utilregnelighetsretten, da den dansk-norske lovgivningen åpnet for at øvrigheten kunne overta ansvaret for forvaringen av utilregnelige forbrytere. Da naturretten ble det dominerende rammeverket for lov og rett på 1700-tallet, fikk det også konsekvenser for utilregneligheten. Innenfor dette rammeverket formulerte Nørregaard et generelt tilregnelighetsprinsipp der avsindighet alltid skulle oppheve straff, og ut fra håndboken fra 1822 kan det virke som at dette var blitt gjeldende rett i Norge ved starten av 1800-tallet.

På 1800-tallet skjer det store utviklinger i flere deler av samfunnet, som får konsekvenser både for utilregnelighetsbegrepet og for behandlingen av sinnssyke i Norge. En vesentlig

⁷⁵ Blomberg, *Dollhuset*, 145.

⁷⁶ Blomberg, *Galskapens hus*, 171.

utvikling innenfor utilregnelighetsretten fant sted da sinnssykemedisinen gjorde sin inntreden i utilregnelighetsspørsmålet. Som beskrevet i håndboken fra 1822 ble det åpnet for en medisinsk sakkyndighet i utilregnelighetsspørsmålet, og den voksende sinnssykemedisinen begynte da å markere seg i retten etter hvert som domstolene oftere rådførte seg med leger i saker der det var tvil rundt tiltaltes tilregnelighet. Sinnssykemedisinen fikk en større rolle i utilregnelighetsretten etter hvert som strafferetten tok opp deres forståelse om at ulike sinnslidelser, som avindighet, også kunne ramme personer på mindre synlige måter. Etersom dette var tilstander som ifølge lovgivningen opphevet tilregnelighet, var det viktig at man i rettslig sammenheng klarte å oppdage disse mindre synlige formene for sinnslidelser. Det var sinnssykelegene som var best egnet til å oppdage disse lidelsene, som man etter hvert kalte sinnssykdom, og følgelig ble de også ansett å være de mest pålitelige rådgiverne for domstolene i utilregnelighets saker. Med dette kunne sinnssykelegenes rolle som medisinsk sakkyndige i utilregnelighetsretten sies å være bekreftet.

Utviklingene rundt utilregnelighetsbegrepet i Norge kan ses i sammenheng med den utviklingen som fant sted i særinstitusjonene for sinnssyke på 1800-tallet, der de gikk fra å være rene forvaringsinstitusjoner til å bli behandlingsinstitusjoner med helbredelse som hovedfokus. Etter hvert som medisinen fikk en større rolle i behandlingen av utilregnelighetsspørsmålet i norsk lov og rett, fikk det også konsekvenser for behandlingen av de sinnssyke lovbrøtterne, da det bidro til en forståelse for at dette var personer som ikke kunne straffes for forbrytelsene sine, men som trengte behandling og hjelp til å bli bedre. Og selv om utviklingen i behandlingen av sinnssyke i stor grad skyldtes utviklinger innenfor medisinen eget felt, er det rimelig å anta at den også henger sammen med utviklingene på utilregnelighetsområdet i den norske retten, ettersom bestemmelsene rundt straffrihet for utilregnelige åpnet for at staten måtte spille en større rolle i forvaringen av slike sinnssyke lovbrøttere. Utviklingene i utilregnelighetsretten bekreftet også sinnssykelegenes rolle som de best egnede sakkyndige på feltet, noe som også ble en sentral tankegang i de nye moderniserte behandlingsinstitusjonene. Da Norge i 1854 åpnet sitt første statsasyl for helbredelse av sinnssyke med leger som de sentrale skikkelsene, skjedde det i tråd med krav fra sinnssykeloven, og dermed var forståelsen av utilregnelighet og behandling av sinnssyke blitt institusjonalisert i landet.

Kilder

- NOU 2014: 10. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*. Oslo: Justis- og politidepartementet. Hentet 28. april 2022, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2014-10/id2008986/>
- Skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet (2019). Lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (LOV-2019-06-21-48). Hentet 02. mai 2022, <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2019-06-21-48>
- Straffeloven (2005). Lov om straff (LOV-2005-05-20-28). Hentet 02. mai 2022, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Ørsted, Anders S. *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed: med stadigt Hensyn til hr. Statsraad og Professor Hurtigkarld Lærebog. 1*. København, 1822. https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013042608063

Litteratur

- Blomberg, Wenche. *Dollhuset: Og medikaliseringen av galskapen*. Oslo: Vidarforlaget, 2018.
- Blomberg, Wenche. *Galskapens hus: Utskilling og internering i Norge 1550-1850*. Oslo: Universitetsforlaget, 2002.
- Christian, Frederik Hallager (red.) og Frederik Brandt (red.), *Kong Christian den Fjerdes norske Lovbog af 1604*. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Den rettshistoriske kommisjon, 1981. Hentet 18. april 2022, <https://www-nb-no.ezproxy.uis.no/nbsok/nb/22696dc192d7b421ec2d94d90e153646?index=2#0>
- Elden, John C. «strafferettslig tilregnelighet,» Store norske leksikon. Hentet 28. april 2022, https://snl.no/strafferettslig_tilregnelighet
- Hermundstad, Gunvald. «Herman Wedel Major og byggingen av Gaustad asyl: Del 1: Kallet.» *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 42, nr. 1 (2005): 3-8. Hentet 09. mai, <https://psykologtidsskriftet-no.ezproxy.uis.no/fagartikkel/2005/01/herman-wedel-major-og-byggingen-av-gaustad-asyl>
- Houe, Poul. «Ludvig Holberg, Baron Holberg,» Encyclopedia Britannica. Hentet 22. april 2022, <https://www.britannica.com/biography/Ludvig-Holberg-Friherre-Holberg>
- Johansen, Nicolay B. «strafferettslig utilregnelig,» Store norske leksikon. Hentet 22. april 2022, https://snl.no/strafferettslig_utilregnelig

- Justis- og politidepartementet. «Retningslinjer for rettspsykiatriske undersøkelser av siktede, tiltalte og domfelte i straffesaker.» Regjeringen.no. Justis- og politidepartementet. Hentet 28. april 2022, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/retningslinjer-for-rettspsykiatriske-und/id107765/>
- Keiserud, Erik. «rettspsykiatrisk undersøkelse ((judisiell observasjon)),» Store norske leksikon. Hentet 22. april 2022, [https://snl.no/rettspsykiatrisk_unders%C3%B8kelse_\(judisiell_observasjon\)](https://snl.no/rettspsykiatrisk_unders%C3%B8kelse_(judisiell_observasjon))
- Malt, Ulrik. «dårekiste,» Store norske leksikon. Hentet 05. mai 2022, <https://sml.snl.no/d%C3%A5rekiste>
- Norske Lov – NL, *Kong Christian den femtes Norske lov af 15de April 1687*. Hentet 18. april 2022, <https://www.nb.no/items/af430cdfc2a04d555ea9866204c2d214?page=7&searchText=kong%20Christian%20Vs%20Norske%20lov>
- Retterstøl, Nils. «Herman Wedel Major», Norsk biografisk leksikon på Store norske leksikon, sist revidert 25. februar 2020, Hentet 09. mai 2022, https://nbl.snl.no/Herman_Wedel_Major
- Skålevåg, Svein Atle. *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin*. Oslo: Pax, 2016.
- Tamm, Ditlev. «Laurits Nørregaard,» Den Store Danske. Hentet 22. april, https://denstoredanske.lex.dk/Laurits_N%C3%B8rregaard
- Ukjent forfatter, «Tukthuset i Kristiania – Tre i hver seng.» Arkivverket. Kulturdepartementet, Hentet 12. april 2022, <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/skole/din-historie-min-historie-var-historie/ymse/tukthuset-i-kristiania-tre-i-hver-seng#!#block-body-2>